

ШЕЧЕНКІВСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МІКРОРАЙОН ПАМ'ЯТОК ДОБИ БРОНЗИ–РАНЬОГО ЗАЛІЗА У ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ (ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Анотація. Авторами розглянуті матеріали нещодавно виявленого комплексу пам'яток доби пізньої бронзи–раннього заліза біля с. Шевченкове у Луганській області – поселення доби пізньої бронзи та металовиробничого комплексу, який по знайденому тут серед серії зливок та металевого брухту кіммерійського вудила попередньо може бути датований добою раннього заліза.

Ключові слова: зливки, металовиробничий комплекс, мідь.

Abstract. The authors consider the materials of the recently discovered complex of monuments of the Late Bronze Age of the Early Iron Age near the village. Shevchenkovo in the Luhansk region is a settlement of the Late Bronze Age and metalworking complex, which according to the Cimmerian rod found here among a series of ingots and scrap metal can be previously dated to the Early Iron Age

Keywords: ingots, metal production complex, copper.

Восени 2020 р. до археологічної лабораторії Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля мешканцем м. Сєверодонецька було передано декілька мідних зливок, а також уламок кіммерійського вудила чорногорівського типу зі стременеподібним кінцем, знайдені ним неподалік с. Шевченкове Кременського району Луганської області.

Загальна вага переданої колекції зливок складала 255 грамів. Покриті окислом міді, вони мали різні розміри (від 1,2 x 0,4 x 0,6 см до 6,5 x 3,3 x 1 см). Різним був і зовнішній їхній вигляд, тобто відрізнялися вони один від одного морфологічно. Одні зливки мали згладжену поверхню і щільну структуру, другі – аморфну багатогранну ніздрювату поверхню, які на вигляд нагадували металургійний шлак, а треті представляли собою або окремі маленькі сплески міді, або спаяні між собою в один рифлений шматок дрібні сплески.

Цієї ж осені на місце знахідок була організована розвідка.

Ділянка, на якій були виявлені зливки і фрагмент вудила, розташована на невеличкій, трохи піднесений (до 1 м) відносно оточуючої площини поверхні, у підніжжя вододільного схилу, в 0,6 км на схід від східної околиці с. Шевченкове Кременського району Луганської області. На півночі ця ділянка межує з подом пересохлого озера, а на сході – з неглибокою балкою. Поверхня ділянки розорана.

Обстеження місця знахідок з використанням металошукача дало змогу виявити новий матеріал, а саме зливки та сплески (27 фр.), уламки дрібних мідних пластин (23 фр.) (від 1,4 x 1,0 x 0,1 см до 5,7 x 2,5 x 0,1 см) загальною вагою 95 грамів, уламок мідної кованої «проволоки» (6,5 x 0,4 x 0,2 см) та фрагмент кованого мідного виробу, який нагадує поясну пряжку (2,7 x 3,5 x 0,3 см). Площа розповсюдження матеріалу складала 70 x 50 м. Ділянка локалізації матеріалу витягнута по лінії захід–схід. Загальна вага мідних зливок та сплесків, з урахуванням раніше знайдених тут, склала 755 грамів.

Окрім уламка мідного кіммерійського вудила чорногорівського типу, діагностичних в культурно-хронологічному відношенні знахідок в зоні розповсюдження свідочств металовиробництва знайдено не було.

Обстеження території навколо ділянки, яка дала археологічний матеріал (далі – металовиробничий комплекс), дало змогу виявити кераміку доби бронзи, яка локалізувалася на двох ділянках серед серії невеличких оточуючих їх пересохлих озер.

Ділянка 1 розташована в 170 м на північний схід від металовиробничого комплексу та в 35 м на південь від русла р. Гнила Плотва. Розміри ділянки, на якій був виявлений матеріал, складають 50 x 60 м. Колекція знахідок представлена дрібними фрагментами кераміки доби бронзи (58 фр.), кусками металургійного шлаку (4 фр.), уламком піщаникового абразиву (1 фр.) та піщаникової скребачки (1 фр.). Лише один фрагмент вінця дає можливість визначити його культурну належність, що відповідає бугуславсько-білозерській культурі. Його особливою рисою є гострий кінчик вінця [4]. Серед фрагментів боковин горщиків лише три мають орнамент. Представлений він прокресленою лінією, середньозубчатим штампом, вдавленнями палички. Є підстави пов'язувати цю орнаментовану кераміку зі зрубною культурною спільнотою в її покровсько-мосоловській традиції [1, с. 3]. Ще три фрагменти боковини амфорної посудини, які також знайдені на цій ділянці, впевнено пов'язуються з салтово-маяцькою культурою доби раннього середньовіччя.

Ділянка 2 розташована в 250 м на північний схід від металовиробничого комплексу та в 120 м на схід від ділянки 1. Розміри ділянки, на якій був виявлений археологічний матеріал, складають 100 x 70 м. Колекція знахідок представлена дрібними уламками кераміки (69 фр.), серед яких чотири фрагменти вінця впевнено належать до другого (розвинутого) періоду покровсько-мосоловської зрубної культури. Вінця представляють банкоподібну і горщикоподібну форму. Орнаментовано 4 фрагменти (4 фр.). Орнамент представлений вдавленнями палички, прокресленими лініями, дрібнозубчатим штампом.

У 100 м на схід від ділянки 2 на поверхні розораного поля знайдений бронзовий ніж покровсько-мосоловської зрубної культури розвиненого (II) періоду [3]. Ніж мав листоподібну форму. Його довжина складала 12,2 см. Довжина леза 9 см, ширина леза 2,8 см. Лезо плавно переходило в черевце. Його довжина 3,2 см, ширина 1,4 см. Знаряддя сильно пошкоджене корозією.

У 200 м на схід від металовиробничого комплексу, на іншій стороні балки, був знайдений кусок руди. За результатами рентгенофлуоресцентного аналізу, виконаного на пристрої «innovXsystem», у його складі виявилися такі елементи: Mn (72,41 %), Fe (19,24 %), Zr (5,89 %), Ti (2,46 %). Тобто основу руди складає марганець. Знахідка куска марганцевої руди на території мікрорайону може бути не випадковою. Вже є підстави вважати можливим використання марганцю в давнину, оскільки є випадок його знаходження в похованні доби енеоліту (Разумовка, к. 1 п. 16) [2, с. 297].

Аналогічному аналізу були піддані чотири зразки зливків, одна пластина, уламок кіммерійського вудила, знайдені на металовиробничому комплексі, а також бронзовий ніж.

Результати аналізу вказують на те, що основними елементами у двох зливках була мідь (66,2% та 70,83 %), а в двох інших, відповідно, – олово (50,14 %) та свинець (96,33 %). Варто зазначити, що в усіх зливках, де основними є мідь або олово, міститься високий відсоток свинцю (від 19,09 % до 36,2 %). Досить високий відсоток міді спостерігається і в зливках, де основним елементом є олово (12,72 %). У невеликій кількості наявний такий елемент, як титан, у трьох зливках, окрім того, де основним є олово. Тут його відсоток складає від 0,44 % до 1,50 %. Невеликий відсоток простежується і в марганцевій руді (2,46 %), яка була знайдена недалеко від металовиробничого комплексу. У всіх зливках, а також у руді налічується залізо (від 0,43 % до 2,28 % у зливках та 19,24 % у руді). У всіх зливках, без виключення, мається невеликий відсоток цинку (від 0,52 % до 6,28 %).

Бронзова пластина, подібна до двох зливків, де основним елементом є мідь (84,06 %), має високий відсоток свинцю (12,99 %), і невеликий відсоток титану (1,8 %), заліза (0,27 %) та цинку (0,87 %).

Базовим елементом бронзового ножа покровсько-мосоловської зрубної культури є мідь (94,53 %), а домішками – свинець (5,06 %), залізо (0,35 %) та цинк (0,06 %).

Уламок кіммерійського вудила представлений виробом, де основним елементом є мідь (99,45 %), а домішкою – залізо (0,55 %).

Зіставлення отриманих результатів із різних зразків між собою показує майже абсолютну між ними розбіжність. З огляду на це є підстави вважати, що на розглянутому металовиробничому комплексі функціонувала виробнича майстерня, де різний кольоровий металобрухт, представлений мідними, свинцевими та олов'яними виробами, переплавляли і, найімовірніше, тут виготовляли певні металеві вироби. Автори не виключають, крім того, можливість виплавки тут металу із мідної руди, оскільки серія мідних зливків зі шлаковими сполуками мають пульпоподібні отвори – свідчення виходу газів в умовах металургійного перерозподілу елементів під час виплавки руди. Вторинний метал, тобто переплавлений метал, таких отворів не має.

Щодо часу функціонування цієї майстерні, то єдина знахідка уламка кіммерійського вудила чорногорівського типу на металовиробничій ділянці, на жаль, поки що не є безперечним доказом часу існування цього виробничого комплексу. І тут варто нагадати, що і на ділянках зі зрубним і богуславсько-білозерським матеріалом доби пізньої бронзи також були знайдені свідчення металовиробництва, принаймні куски металургійного шлаку. Одиначні фрагменти салтово-маяцької кераміки доби раннього середньовіччя на поселенні доби пізньої бронзи в цьому відношенні також привертають увагу.

Як би там не сталося, але подальші польові та аналітичні дослідження цього археологічного комплексу є доволі цікавими і перспективними.

Джерела та література

1. Бровендер Ю. М. Капитаново-1. Поселение покровской срубной культуры в Северскодонецком Левобережье. *Старожитності степового Причорномор'я та Криму*. Запоріжжя: ЗГУ, 2000. С. 170–186.
2. Ляшко С. Н. Раскопки курганов в Днепровском Надпорожье. *АО 1979 года*. Москва: Наука, 1980. С. 297.
3. Отрощенко В. В. Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення). Київ, 2001. 288 с.
4. Ромашко В. А. Заключительный этап позднего бронзового века Левобережной Украины (по материалам богуславско-белозерской культуры). Київ, 2013. 592 с.

Чурбанова Марія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

КУЛЬТ АПОЛЛОНА В ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'І

Анотація. У статті розглядається специфіка та особливості існування культу Аполлона в античні часи в Північному Причорномор'ї, а також прослідковано вплив грецького способу вшанування культу на регіон півострова.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, грецька колонізація, культ, міфологія.

Abstract. The article deals with the specifics and peculiarities of the existence of Apollo cult in ancient times in the Northern Black Sea (Circum-Ponti) region, also the influence of the Greek gesture of commemoration of cult to the region of the peninsula is traced.

Keywords: Circum-Ponti region, Greek colonization, Cult, Mythology.

У науковій літературі давно і надійно підтверджено існування культу Аполлона в античних полісах Північного Причорномор'я. Й. Ф. Гіндін, В. П. Яйленко, А. С. Русяєва, Б. М. Граков – це лише деякі дослідники релігії в античних державах Північного Причорномор'я. Культ Аполлона був поширений на Боспорі та в Ольвії. Пам'ятки елліністичної епохи були відкриті ще в кінці XIX – початку XX ст. до РХ [1]. У 1914 і 1926 рр. на Тамані були знайдені епіграфічні пам'ятки Аполлону Лікарю, а таманський напис 1928 р. вперше засвідчив наявність на Боспорі III ст. до РХ культу Аполлона Дельфінія. Елліни запозичили культ Дельфінія на Сході в мікенську епоху. Надалі це визначення Аполлона в народній етимології пов'язали зі словом дельфін, що зафіксували в гімні Аполлону, складеному іонійським автором доби архаїки. Цим пояснюється, чому саме дельфін став атрибутом Аполлона в іпостасі Дельфінія [2]. Часто мідні монети різних номіналів у формі фігурки дельфіна карбувалися в Ольвії, починаючи від третьої чверті VI ст. до РХ.

Особливо багато матеріалів, які засвідчують поширеність цього культу (зображення на мармурових плитах, посуді й вотивних предметах), відкрито саме в Ольвії, де в результаті довготривалих розкопок ольвійського теменоса, виявлено